

med pekar väl på svårigheterna med att vittna om det dramatiska. Hellre då sitta på en solstol på en badstrand dold bakom solglasögon och systematiskt registrera badgästers beteenden under några timmar, med revirmarkeringar, kontaktytor, loja kroppsuppvisningar och avkopplande badövningar. Men då har vi förstås lämnat den stora staden bakom oss.

Mats Hellspong, Stockholm

Modets metamorfoser. Den klädda kroppens identiteter och förvandlingar. Lizette Gradén och Magdalena Petersson McIntyre (red.). Carlsson Bokförlag, Stockholm 2009. 310 s., ill. ISBN 978-91-7331-225-7.

Modets metamorfoser är den lockande titeln på en antologi om vad människor tar på sig och hur de tar sig ut vid olika tillfällen. Framsidan pryds av en riktig prinsessa i Diorklänning och pärlor – prinsessan Margaret fotograferad av Cecil Beaton anno 1949. Och visst är det så man gör: för att locka läsaren förpackas boken i ett läckert omslag trots att innehållet är bra mycket mer prosaiskt och faktiskt bra mycket intressantare. Omslaget signalerar mode, haute couture, kanske ouppnåeliga drömmar medan innehållet också handlar om bl.a. hästflickors klädsel i stallet, brevbärarnas uniformer och den sedan länge traditionella manliga frisyren med kort i nacken och inklippt vid öronen. Antologin samlar uppsatser som utifrån etnologiska perspektiv undersöker den klädda kroppens identiteter och förvandlingar och det är en bok som på olika sätt undersöker förhållandet mellan mode och kläder, eller snarare, som vill verka för att polariseringen mellan kläder och mode överbryggs.

Det är så den inleds, bidragen är samlade med ambitionen att bygga broar mellan olika historiska och ämnesmässiga motsatser: mellan det sociala och det materiella, mellan massans klädval och elitcouturen, liksom mellan äldre etnologisk föremålsinriktad dräkt-historia och dagens kulturstudieinriktade modeforskning som för det mesta är samtidsinriktad. Tanken är att studier av kulturella processer och identitetskonstruktioner kan baseras på något så materiellt som plagg och klädernas samspel med kroppen. Redaktörerna önskar också visa den mångfald perspektiv som ryms inom det etnologiska modetältet. Diskursanalyser kombineras med materiella perspektiv som relateras till performativitet. I elva kapitel under tre teman av författare framförallt från Sverige, men även

från Norge, Danmark och Finland, behandlas allt från finklänningar till kalsonger.

Jag tycker att man lyckas väl i sitt uppsåt. Och även om jag kanske inte redogör rättvist för alla bidrag, menar jag att spännvidden av olika teman och teoretiska infallsvinklar bidrar till att belysa olika aspekter av ett stort modesystem. Genom att diskutera mode och klädpraktiker långt från modets metropoler belyses modets mekanismer desto tydligare. Det etnologiska perspektivet gör det möjligt att studera kläderna i relation till dem som bär dem och uppmärksamma de betydelser som människor lägger i sina klädval.

Ett snabbt referat: I det inledande kapitlet om sportmodet av Magdalena Petersson McIntyre har kvinnor och män i gymmet observerats och intervjuats. Kapitlet kretsar kring de möjligheter som den tekniska uppfinningen av materialet Lycra innebär för att göra kläder som både andas, leder svett och smiter åt tigt kring kroppen, vilket i sin tur bidrar till möjligheten att se kroppar – andras och sin egen – på ett annat sätt. I Karoliina Ojanens kapitel om hästflickors klädanvändning resonerar författaren kring flickorna som i stallet klär sig efter andra klädkoder än i skolan i förhållande också till hästarna och smutsen i stallet och den befrielse det kan innebära, samtidigt som normerande gränser sätts även kring denna klädsel. I bidraget av den norska etnologen Ingun Grimstad Klepp kombineras olika metoder och material. Artikeln visar komplexiteten i klädernas inflytande i människors vardag. Analysen kretsar kring *velvære* – välbefinnande eller bekvämlighet – som en viktig aspekt i klädpraktiker men också kring föränderliga kriterier för renlighet och lukt. Den illustrerar känslans betydelse för komfort, inte minst det faktum att mode- eller klädval inte alltid är förenade med lust. Att känna sig bekväm i ett plagg kan också ha att göra med att inte sticka ut, att i stället passa in eller accepteras. Man förhåller sig till de moderiktiga tecken kläder för med sig, kanske oavsett vad man själv vill, beroende på var och inför vem de ska bäras – i den slags offentlighet som arbetsplatsen utgör, eller inför makens granskande blick. Ett tydligt exempel är de utsvängda jeansen som degraderas till att användas gömda för andras blickar i den egna trädgården. Utifrån ett intervjumaterial från amerikanska svenskbygder där folkdräkten används visar också Lizette Gradén hur klädpraktiker rymmer flera hänsynstaganden till omgivningen och inte enkelt är uttryck för hur modet följs. Dessa bidrag belyser de betydelser som plagg och accessoarer tillskrivs i sociala sammanhang och förtjänsten är just det nära

perspektivet, de olika hänsynstaganden klädpraktiker kretsar kring.

Men modet har längre räckvidd än så. I uppsatsen av Viveka Berggren Torell om 1900-talets praktiska barnkläder visas hur olika aktörer som statliga myndigheter, marknadsförare och mödrar samverkade med svensk textilindustri kring föreställningar om den fritt lekande barnungen och svenskhet på ett sätt som var ämnat att befrämja både barnen och industrin. En tydlig och ögonöppnande kontrastverkan bidrar också Marianne Larsson med i kapitlet om förändringar av brevbärarnas uniformer. Hon illustrerar, tycker jag, både modets komplexitet och dess betydelse för eller lins att betrakta den nära historien. Uniformer – i det närmaste ett antimode – var inte desto mindre eftertraktade att bära så sent som under mitten av 1900-talet. Analysen ger insikter om konformitet och individualitet, och Larsson visar, på ett synnerligen påtagligt sätt, den process som innebär att statens status utmanas när Postverkets uniformsprogram ifrågasätts i och med att brevbärarna bryter mot uniformsreglerna, vägrar uniformiteten. Ställda bredvid varandra ger de olika kapitlen rika insikter i vad som utlovas i inledningen om förhållandet mellan bredd och djup och mångfald i förhållandet mellan mode och kläder.

Två av artiklarna presenterar modets utveckling i mer traditionell bemärkelse. Angela Rundquists exposé över långklänningar, Magnus Mörcks över den manliga kostymen. Här blir det tydligt att modet – trots dess metamorfoser – också rymmer beständighet, att modets *raison d'être* – att ständigt bytas ut – ändå sker inom vissa gränser. Även om mode för kvinnor anses vara mer fluktuerande än det för män, behåller gala- eller långklänningen ett starkt grepp. Skärning och siluett varierar, men är sig ändå förhållandevis lika genom närmare tvåhundra år, inte minst brudklänningen som – enligt traditionen – avslutar de stora visningarna på catwalken. (Modet likriktas, sa man också i ett i inlägg i SVT Kulturnyheterna 8 mars 2010, om de klänningar skådespelerskorna bär för modehusens räkning på Oscarsgalan i Hollywood.) Kostymerna och galaklänningarna är moden som är förunderligt konstanta, ständiga variationer på givna teman – där makt och kön kommuniceras. Likaså de kortklippta herrfrisyrerna som behandlas i Marie Nordbergs uppsats om herrfrisyrer, som dominerat och normaliserats till den grad att de i det närmaste inte betraktas som mode, som hon skriver, bara som normal manlig frisyr: kort i nacken och inklippt vid öronen. Nordberg visar hur den förknippas med

stil, auktoritet, manlighet som – tillsammans med den mörka kostymen – signalerar makt, allvar, kompetens.

Den danska etnologen Marie Riegels Melchior lyfter även hon fram en paradox i sitt bidrag – att modet trots universella anspråk lanseras med (national)lokala stereotyper. Även om modets tempo trappas upp med allt kortare omloppstider, beroende på produktion och slimmad lagerhållning – så utnyttjas vissa konstanter. Danskhet anses vara ett lyckat koncept för lansering av mode under 1990-talet. Kanske är det alltså inte så, att det är modet som förändras, bara dess uttrycksformer och vissa erövringar av nya områden – som kalsonger med resåren som reklampelare (Bo Lönnqvists bidrag)?

Då är vi tillbaka i frågan om förhållandet mellan mode och kläder, som i mina ögon fortfarande kan vara relevant att ställa. Antologins syfte är att närma dem varandra, men då finns det också en risk att modet reduceras till klädpraktiker medan modets logik på andra områden, som t.ex. bilmärkenas årsmodeller, bara nämns i förbifarten. Det finns en poäng att låta modet stå för något immateriellt, som ett grepp över människors sinnen, ett extra värde eller särskild betydelse som tillförs materiella ting. Valet av omslagsbild uppfattar jag som signifikativt – trots att boken framförallt handlar om klädpraktiker utanför catwalken, så får prinsessan representera *la vraie mode* i syfte att göra boken begärlig att läsa. Jag menar att styrkan i det etnologiska perspektivet och i de olika bidragen är just att visa på hur modet ”som en idé i vårt medvetande”, som redaktörerna uttrycker det, manifesteras i kläder (och varför inte köksinredningar). Modet tillför något extra, och antologins olika kapitel ger rika exempel på det extra värde som bidrar till individuella klädpraktiker och individens tolkningar av modet.

Detta extra kan också ges ett ekonomiskt värde, men antologins bidrag handlar förvånansvärt lite om ekonomiska aspekter. Och förvånansvärt lite om den materiella verklighet som en tillverkning flyttad utomlands innebär. Jag menar också att ett ännu längre historiskt perspektiv kunde bidra ytterligare och skänka en fördjupad medvetenhet kring modet ”som en idé”. De olika bidragen rör sig, trots den komplexitet de tillför till frågor om klädpraktiker, ändå inom en modern västerländsk diskurs och inom en förhållandevis snäv tidsram. Långklänningen och kostymen är trots allt inte äldre än cirka tvåhundra år.

I inledningen blir det problematiskt när det påstås att Thorstein Veblen i sin studie *A Theory of the Leisure Class* (1899) var den första som tog mode på allvar och

försökte förstå det som en social drivkraft. Att hans studie medverkade till att mode kom att associeras till kvinnor och till överflöd stämmer inte alls. Detta gjordes långt tidigare. Modet har diskuterats sedan renässansen i relation till både kläder och en hel livsstil *à la mode* och betraktats just som en – om än inte önskvärd – social drivkraft genomsyrad av både makt- och könsaspekter. Detta är en viktig bakgrundsteckning till studiet av modet i den moderna världen. Modet uppmanar fortsatt till frågor om förändring, och konstans som sagt, om (köns)makt och hierarkier liksom om identitet och moral. Var det ena tillåts, det andra eftersträvas är självklart intressant att utforska. Det är alltså bara att fortsätta bredda och fördjupa studiet av mode och kläder så som antologins olika författare gjort.

Agneta Helmius, Lund

Owe Ronström: *Kulturarvspolitik. Visby. Från sliten småstad till medeltidsikon*. Carlsons Bokförlag, Stockholm 2008. 318 s., ill. ISBN 978-91-7331-112-0.

Vad är kulturarvspolitik och hur fungerar den? Hur gick det till när kulturarv blev ett framgångsrikt begrepp och koncept och hur kan man undersöka makt i relation till kulturarvspolitik? Dessa och flera andra angelägna frågor ger etnologen Owe Ronström sig i kast med i boken *Kulturarvspolitik. Visby. Från sliten småstad till medeltidsikon*. Genom att kritiskt granska och analysera den process som ledde fram till att Visby blev världskulturarv samt dess konsekvenser, sätter Ronström fingret på en omfattande samtida företeelse som alltför sällan plockas sönder och analyseras mer ingående. Bakgrunden till studien är ett forskningsprojekt med namnet "Kulturarvspolitik", där Ronströms undersökning ska ses som ett avslutande bidrag.

Boken är indelad i elva kapitel, där tanken är att ur olika perspektiv föra en diskussion om hur staden Visby kom att förvandlas till ett världsarv och vad detta förde med sig. I läsanvisningarna på sidan 28 talar författaren om att han velat pendla "mellan ett närgånget och ett mer distanserat perspektiv" – mellan beskrivande respektive analyserande avsnitt. I analysen står titelns begrepp kulturarvspolitik i fokus samt även kulturarvsproduktion, dvs. hur det går till när något utnämns till kulturarv och vilka konsekvenser det får för såväl byggnader, miljöer, verksamheter som boende och tillfälliga besökare. Samtidigt väcks frågor som handlar om vilka synliga

respektive osynliga berättelser som finns om en plats, om vem/vilka som har tolkningsföreträde och makt att forma och föra fram en berättelse.

Exemplet Visby

Visby är ett av fjorton världsarv i Sverige, platser som efter beslut i UNESCO tilldelats ett särskilt starkt skydd mot förändring och exploatering, ett beslut som kräver initiativ från medlemsländerna, som i sin tur kräver en förankring lokalt. Man kan tala om att man i vissa avseenden skapar frusna ögonblick, som man strävar efter att vidmakthålla trots att platserna och miljöerna brukas av människor som bor, besöker och vistas där. Varför Visby kom att ingå i denna produktion av kulturarv för att sedan utnämnas till världsarv, är något som belyses ur flera aspekter. I boken nämns att Gotland och Visby har kommit att skrivas in i konsthistoriska sammanhang som intressant för sina medeltida kyrkor med inventarier, sina kyrkoruiner, byggnader och sin stadsmur med portar. Vidare att man de senaste decennierna har utvecklat konceptet Medeltidsveckan till ett arrangemang som under en period i augusti förvandlar Visby till en scen för rollspel och olika aktiviteter med medeltidstema. Samtidigt som specifikt medeltiden lyfts fram och kommuniceras, rymmer platsen spänningar på olika nivåer: mellan stadsbor och landsbygdsbor, mellan inflyttade och bofasta, mellan olika klasser och sociala grupper. Ronströms bakgrund som akademiker, gotlänning och visbybo från barnben, bidrar aktivt till att belysa dessa relationer som kan vara både hierarkiska och asymmetriska. Ytterst handlar det om de olika anspråk som människor kan göra på en plats. I detta fall poängterar författaren att bokens intressefokus ligger på "hur folk brukar det förflutna och varför de gör det" (s. 22).

I ett särskilt kapitel diskuteras det faktum att Gotland är en ö. Här noteras att en oproportionerligt stor andel av UNESCO:s kulturarv ligger placerade på öar. "Hur kommer det sig att tillbakablickande representationer är så självklara just på öar?" frågar sig Ronström (s. 155). Genom att tala om öar som mytiska geografier, i motsats till fysiska geografier, pekar han på deras lockelser som överblickbara, avgränsade och kanske avlägsna platser. Isolation, marginalitet och säregenhet ingår i diskursen om öar, som också kan rymma fantasin om ett avlägset och orört paradiset. Föreställningar om att man lever i gemenskap och enhet på öar utmanas genom att författaren pekar på gotlänningars egen indelning mellan Arbetargotland och Bondegotland, mellan de som flyttat in och de som är födda där. Tillsammans sociala och